

A' MAGYAR LITERATURA
TÖRTÉNETEI.

Töredék.

Ez a' töredék Kazinczy Ferencz Urnak azon pályá-írásából van kivéve, mellyet a' Tübingai Könyváros Cotta által kihirdettetett tudva lévő kérdésre, néhai B. Prónay László Ur ö Excel-
lentziájától egy barátságos levélben megkéréttelve,
Feletetül kidolgozott. A' Kiadó úgy tudja, hogy
21 pályá-írás Tübingába ugyan elérkezett, de ítélet
alá eddig elé egyik se vétetett. Felvesszük ide ezt az
interesszáns czikkelyt, mivel az egész Munka, melly
magyar kidolgozásból nagyon németre fordítva, ta-
lán még sokáig nyomtatatlan fog maradni.

Azsiái Eleink felől keveset tudunk 's inkábbára
mind bizonytalant. Az újabb hisztória bennünket
még azon örömtől is meg kezd fosztani, hogy ma-
gunkat az Atila maradékainak mondhassuk, kit a'
levert népek' félelme 's gyűlölése a' szerint kiál-
tozott a' legvérengesebb fenevadnak, a' hogyan
képeit szerette ördög szarvakkal festgetni: *) de

*) Láthatni illyet a' Széchenyi Nemzeti Institutu-
ma Magyar pénzeinek Catalogusában a' III Kötet' 47.
lapján s' az ehhez metszett rezen, Tab. I. — Fessler.

a' ki valóban egyike volt a' legnagyobb Fejedelmeknek 's embereknek a' maga korához képest. Tudománya 's mestersege az olly' népnek nem volt, mellyhez a' mívelt Nemzeteknek hírek sem hathatottak, és a' melly Ázsiának sivatag pusztáin csak az állandó lakás' szerencsáját sem ismerte, nem lehetett. De a' Múzsák a' legvadabb Nemzetekkel is éreztetik kedvezéseiket, 's Atilának 's a' később Magyarok' fejedelmeiknek már voltanak Bardusaik, kik a' Nép' nagy tetteit az inneplésekben éneklették. Azt sem lehet kétleni, hogy azon áldozatokban, melyeket a' természet nem ismért Alkotójának a' források mellett nyújtogattak (*L. a' Sz. László Magyar Király' törvényeit 1. Könyv. 22. Rész.*) a' hála szent érzései énekekben ömledeztenek légyen. Az a' sok tót szó, melyeket a' Tisza 's Duna szélein megtelepedett sereg a' járom alá hajtott nép' nyelvéből a' magáéba véve-fel, gyanitathatják velünk, melly kész volt légyen az ezeknek ismereteiket is magáévá tenni. Ez történt kivált akkor midőn két Nagyunk, *Bölcs* (Bulsu) és *Gyula*, Konstantinápolytt 943-ban megkeresztelkedének 's *Gyulának* leánya, *Sarolta* férjét *Gézát* (Geysa) arra bir-

Győri születésű Magyar, még a' Prussziai védelem alatt sem felejthette Hazája szerelmét, mint most a' Russziai alatt, ezeket a' szarvakat Erőnek jeléül akarja véletni, mivel a' Napkeletiek a' fejedelmeket *óhrok'* képekben tisztelték. Valljuk-meg hamis szégyelkülözés nélkül, hogy ezek a' bakszarvak az Atila képein nem tisztelő érzésből tétettek ide.

hatá, hogy az újabb hit' Tanítójának szabad bejövételt engedne, sőt végre hitekre térjen. Az ő fi-jok *Vajk* (vagy a' hogy Európai névvel nevezte-tett *István*, a' Szent) már úgy neveltetett, hogy deákul szólhasson és írhasson. Jól értették a' ma-gyar Nép' Királyai, hogy a' Németektől vett hit nekik nem csak a' mennyország' boldogságaihoz nyit utat, hanem őket még a' trónuson is bizto-sabban ültetheti, 's e' kettős tekintet arra bírta ö-ket, hogy az Európai Nemzeteknek szokásaikat va-lamiben lehetett, követtessék.

A' nép így észre-vehetőképen haladott a' cul-turában, 's a' hittel 's idegen szokásokkal együtt a' nyelv is gyarapodott. Az áhítatos Király állítgat-ta az Iskolákat 's a' Püspökök segéllék az Uralko-dó' intézeteit. De, valljuk-meg, az lévén közelebbi czéljok, hogy a' Papi-rend' alkalmas nevelendekeket találhasson, ezen iskolában kevés gond vala a ha-zai nyelv elővitelére 's az ifjak egyéb tudományok-ban is annyira hátra-maradtak, hogy midőn *Kál-mán* Király azt a' szerencsétlen gondolatot kap-ta-fel, hogy az előbbi Királyok alatt hozott törvé-nyek magyarból deákra forditassanak, Idegenre va-la kéntelen bízni e' munkát, nyilván azért, mert a' Magyarok között erre alkalmatost nem talált. Ezt mutatja nevezetesen az is, hogy az Olasz Tudósok, kiket *Hunyadi Mátyásunk* Budán táplált, még a' XV. Század' vége felé is, a' deák ábécéjét nem hitték alkalmasnak a' magyar beszéd hangjainak festésére (*Lásd: Galeotus Martius, de dictis et factis*

Regis Matthiae.) A' keresztes-háborúk eléggé megismérkedtethettek bennünket az Idegenekkel; pedig ezek nem voltak *mind* haramiák; hosszas hadakozásokba keveredtünk a' Velenceiekkel, II. *Andrást* a' Szent-földre kísértük, 's így elég alkalmaink valóban a' Külföld' mesterségeit megtanulni, 's honni vadságunkból kivetkezni, de a' fonák mód 's az eltévesztett cél az igyekezetnek nem engedtek szerencsés sikert. A' Nemzet akkor kapta végre a' csinosodásnak első szikráját, midőn a' magyar Ifjúság színe 1548ban a' nagy *Lajost* Nápolyba követte, hogy az ennek Királyi testvérén elkövetett undok gyilkot meghosszúlja, 's három évnél tovább mulatván ott, mint a' diadalmas Róma a' meggyőzött Graeciából olasz mesterségeket 's tudományt, nyelvünknek sok új szót, 's a' Tokaj hegyeinek Formiánumi szőlőtőket hozott-vissza. Ő maga ez a' nem csak névvel nagy Király, majd Veje a' szerencsétlen *Zsigmond*, továbbad *Zrednai Vitéz János* Esztergomi Érsek, végre *Mátyás* alkottanak ugyan Académiákat; de ezek a' csendetlen időben csak hamar elenyésztenek 's benne a' hazai nyelvre nem vala semmi gond. Szerentsésbb születésű Ifjúságunk Bonóniába, Rómába 's Párisba ment-kitanulni, de, tompa bámulására szokván annak, a' mi idegen, feledték, hogy ott gyűjtött kincseiket ide haza a' nemzeti nyelv' médiuma által illett 's kellett volna köz haszonra ereszteniék. *)

*) Vitéz *Cesinge János* Pécsi Püspök, (az Esztergomi Érsek *Zrednai Vitéz János* testvérhugá-

Nem bírván ezen időkből egyebet némelly Legendáknál 's Hymnárionoknál, bár melly hajlandók legyünk annak megadására, hogy a' minden tudományi cultura ellen épen azonként mint a' Keresztyén hit ellen agyarkodó ellenség mind azt a' mit írva kapott, dühösen pusztitgatta: bátran merjük állítani, hogy azoknak száma kik magyarul irtak, igen csekély volt. Hiszen maga a' könyveket vesztegetve vásárlani szerető Mátyás is nem bírt annyi bölcseséggel 's hazai szeretettel, hogy a' Nép énekeit, mint Nagy Károly azokat a' mellyeket a' maga népe dallott, feljegyezni parancsolta volna 's Budai igen gazdag Bibliothecájában nem találtatott egy magyar könyv is.

Álomkórságunk olly nagy volt, hogy belőle nem kisebb történet által lehetett felverettetnünk, mint az a' szakadás vala, mellyet a' Wittenbergai Augusztinianus-barát ujitásai támasztottak. Az ő Apostolai itt magyarul irtak, valamint maga Luther ott németül, hogy az új tudomány a' nép által értettség, 's a' proselytusok minél több számban szaporodjanak. A' régi dogma tanítóji követték a' példát 's a' mi ezen villongás által nyert, az — a' Haza nyelve 's literaturája vala.

Ez időben állítá-fel a' Horvát-országi Bán, továbbad Palatinus Nádasdi Tamás, ki maga is az új tudományra tért vala, Uj Szigeten (görögösen

nak fia, 's poétai nevével Janus Pannonius) úgy mondják, hogy csak ugyan dolgozott egy Magyar Grammatikát.

elnevezve: *Neanesus*), közel a' maga Sárvári lakjához, az első nyomtató-műhelyt, mellyet csak hamar a' Debreczeni, Kolozsvári, Német-ujvári s' Nagy-Szombati követtenek; 's könnyű megfogni miként segéllé ez a' mesterség mind a' Hit dolgát, mind a' Haza nyelvét. Már 1539, hat esztendővel később mint a' legelső Magyar nyomtatott könyv (Szent Pálnak *Komjáti Benedek* által fordított Levelei) Krakkóban kijött, *Nádasdi Tamás*nak első Udvari-Predikátora *Sylvester* (Erdösi) *János* egy *Grammatica hungaro-latina*-t, 1541 pedig az ugyan ő-által fordított Új-Testamentomot nyomtattatta itten; a' Századnak lefolytáig pedig *Pesti Gábor* *Aesopus*nak Meséjét, *Balassa Bálint*, *Tinódi Sebestyén*, *Ilosvai Péter* 's mások verseket, *Telegdi Miklós* (Pécsi Püspök) predikátziókat, *Benczédi Székely István* (Liszkai, Szikszai 's Gönczi-Predikátor) egy *Chronicont*; 's az elsőnek tartott (közönséges) *Kalendáriomot* 's holmi vallás-tanító munkákat, *Heltai Gáspár* (Kolozsvári Predikátor és Nyomtató) Magyar-Országi hisztóriát, *Vörös Bálint* (Debreczeni Biró és Bihar Vármegye Fő-Notar.) *Verbőczinek Tripartitumát*, *Melius* (Juhász) *Péter*, 's *Bejthe István* és *András* (Predikátorok) fűvész munkákat, *Batizi András* (Sátor-alja-Ujhelyi, Tokaji, Erdödi Pred.) a' legelső Magyar Abéczés Könyvet adtak-ki, 's a' feljebb említett *Pesti*, *Fabricius* (Kovács) *Balázs* (Szikszai-fi 's Sáros-Pataki Prof.) és *Faustus Verancius*

~~~~~

7

(Csanádi Püspök) pedig magyar Lexiconon dolgoztak.

A' XVII. Százban nyelvünk még ragyogóbb előmenetelt teve. Esztergomi Érsek Cardinalis *Pázmány Péter*nek 's *Káldi György* Jezsuitának predikáztíójik, valamint a' most említett *Káldinak* igen szép fordításu Bibliája, továbbá *Gömöri Vice-Ispán Gyöngyösi István*nak *Épószai*, kivált pedig a' nem tanult Olvasónak ugyan a' *Gyöngyösiéinél* kevésbbé, de a' tanultnak 's értőnek sokkal inkább tetsző *Zrínyi Miklóse*, mellyben ez a' maga *Öséne*k, a' *Szigetnél* elesett *Miklósnak*, bajnoktettét éneklette, literaturánknak legesillogóbb szakában is tisztelt művek fognak maradni. — Mit nem igére az ilyen szerencsésen kezdett futás! De a' békövetkezett rettenetes idők elakasztották azt, 's a' XVIII. Száznak mintegy közepéig alig akadunk olly' munkára, melly ezek mellett figyelmünket magára vonszhatná.

A' hosszas hallgatás végre a' nagy *Therézia* utolsó tizedében leve gazdagon kipótolva. Harczolónk a' *Prussziai* két vérengző háború alatt, a' *Németeknek* virágzani már elkezdett literaturáokkal derekasan megismerkedtek, 's midőn a' táborból visszatértek honnjaikba, sok magyar ifjú, sok magyar leány olvasá a' *Gellert* szép *Meséj*it, *Svéd Grófné*át, 's a' *Rabner Satyrá*jit. Nem kevesen *Hallert* és *Hagedornt* 's *Kleistot* is ismerték. A' *Friedrich* fénye eltöltötte hazánkat, mint az egész egyéb Eu-

rópát, 's a' kik ide haza nem igen látták, mint lesz a' könyv, több csudálni-valót láttak abban, a' ki Királylétére könyveket csinál, mint a' ki hadakat ver. Azonban első Ferencz, az a' szives barátja 's mivelője a' mesterségeknek, 's tudományoknak, a' legszebb frigyben a' maga Svietenjével, szövétneket gyűjtött az Észnek a' szomszéd Bécsben, 's ennek világa jóltevőleg hatott által mireánk is. A' Múzsák itt, mint mindenütt másutt, a' szép mesterségeknek, a' Muzsikának, Festésnek, Faragásnak, Architecturának és Poézisnak viritása által nyilatkoztatták érkezéseket. A' Koháryak, Csákyak, a' német Thaliának 's Melpomenének Pozsonyban, az Ország' akkori anyavárosában templomot nyitottak *) Gróf Ráday Gedeon, B. Orczy Lőrincz, Faludi Ferencz, Gróf Teleki József, a' Ráday Gedeon testvérének fija, énekeltek a' magyar lant mellé, de énekeik még sajtó alá nem jutottak.

---

*) Ha azon Summákat, mellyeket sok Magyarok nem magyar cultura elemeire költöttek, önmön Nemzetjek' felsegítésére adták volna, eddig a' Magyar Literaturát ragyogóbb fényben láthatnók. Mind azon Intézetek, mellyeket némelly Hazafiak felállítottak, virágzásban lehetnének: most sokaknak azok iránt való hidegségek miatt ingó lában állanak. Legyen valóságos segedelem, lesznek közöttünk is Jelesek. Nem utolsó dicsőség pedig valójában, tulajdon Nemzetét kiragadni a' homályból, 's képessé tenni lassanként minden Nagynak elfogadására. — A' Magyar, a' magyar föld' javából miért nem cultiválja a' Magyar?

A' szemérem, melly nem kevésbé retteg a' tudatlanság' buta bámulásától 's tömjénétől, mint a' gonoszok' mosolygó döfdőséseiktől, 's a' gőgös ostobaság' válvonításától, bátortalanokká tette őket, közre-bocsátani a' mit dolgoztak. Egünkön gyönyörű új hajnal emelkedék-fel, de még terhes gőzfellegek késlelték a' szép nappalnak fényfellövellését.

Ez végre akkor jött-elő a' maga teljes ragyogásában, midőn ez a' Népet szerető 's Népetől imádvá szeretett Asszony, a' Haza szeretetre legméltóbb Ifjait az 1760ban felállított Magyar Testőrző seregbe felvevé, 's nékiek alkalmat ada, a' Bécsi szép világ' tónusával megismerkedni. Bécs ezeknek nem vala Sybaris, nem Capua. Beléavatva, inkább vagy kevésbé, már itthonn a' Régiek' írásainak értésébe, néki fekudtek az újabb Nemzetek nyelvének 's literaturájának, 's 1772 körül az ifjú kor' délczégsgében léptek-fel, mint Nemzeteknek ébresztőji, tanítóji. *Bessenyei Györgynek, Báróczy Sándornak és Barcsay Abrahamnak* neveik ekkor lettek a' köz tiszteletnek tárgyává. A' szerencsétlen *Anyós* hozzájok csatlá magát, 's lágy szívének elfojtott érzéseit a' Szent-Pál' Remeteségeiben éneklette. Nem kevesen szóllamlának-meg a' *Telemach* fordítójának Hazá'ában is, kik közül itt a' *Czid* fordítóját, Gróf *Teleki Ádámot* és a' *Belisairét*, Báró *Daniel Istvánt*, említjük.

Ujságot a' maga nyelvén még nem olvasott a' Nemzet. Azt 1780ban kezde *Pozsonyból*, heten-

ként két ízben kibocsátgatni *Rath Mdyds* (szül. 1749. Apr. 13d. Győrben, hol későbbben Predikátorri hivatalt viselt, 's meg is holt 1810. Februar. 7-kén). — Időszaki Írásaink voltak 1788 a' *Magyar* (Kassai) *Muzeum*; 1790ben *Orpheus*, 1792 *Urania*, végre a' *Segítő*. De ezek kevés füzetek megjelenése után mind elakadtak. —

A' D I C S Ő S É G.

A' MAGYAR NEMESSÉGHEZ.

1.

Figyelmezve hallgassatok!

Nagy Ősöktől maradt czímeres Magzatok!

Múzsám a' Dicsőség' dicsőítésére

Felséges éneket ad hívé' nyelvére,

Millyen egy olly' Istenségnek

Tetszik, kiért csak nagy lelkek égne.

2.

Távozzék a' hívság' lyánya

Az álhir, e' szörnyű, a' kábák' bálványa,

Melly szüntelen széllyel repdes száz szárnyával;

Hizelkedést harsog hazug trombitával,

Rabjait gőzzel élteti,

'S utóbb átkok' árjával fizeti.

3.

Azt a' kit én magasztalok

Rokonoknak tartják magok az angyalok,

Égi szent származás, Igazság' testvére,

Nyájasan édesget virtus' ösvényére,